

Nacionalisme i cosmopolitisme en la teoria noucentista

per Norbert Bilbeny

«—I vostè, per què no les escriu en castellà les seves obres? Això li procuraria milers més de lectors.

Jo li responc:

»—I vostè, per què no fa targetes postals dels seus quadres? Això li procuraria milers més de contempladors.»¹

La controvèrsia o querella entre el nacionalisme i el cosmopolitisme per definir la pròpia cultura vernacla tingué un pes singular a França cap a les darreries del segle passat. Allò que confirmà l'empenta de la discussió en el país veí fou l'abast de l'afer Dreyfus, pel qual l'una posició i l'altra latent en la idea de la cultura autòctona s'extremaren fins a correspondre's amb determinades direccions polítiques. Els cosmopolites, des de la «Revue des Deux Mondes» i amb Brunetière al davant, s'identificaven amb el republicanisme liberal; els nacionalistes, des del «Mercure de France» i amb els membres i simpatitzants d'Action Française per capdavanters —Maurras, Barrès, Bourget, Moréas, Lemaître, etc.—, es corresponien, en canvi, amb l'opinió d'un ferreny monarquisme antiliberal.² Si bé, però, més enllà i tot d'aquesta polèmica concreta, la darrera tendència esmentada fou la que més feaentment influí sobre els noucentistes, per proximitat ideològica i contemporaneïtat alhora, la contraposició entre nacionalisme i cosmopolitisme no es palesà ni en el comentariisme ni en l'assagística noucentista com una polèmica que arribés a ésser gaire conscient dels seus termes i abast. Ens referim, és clar, a la producció teòrica dels partícips de la tendència pròpiament *noucentista*, és a dir, als nascuts aproximadament entre el 1880 i el 1890 i que, per tant, pogueren veure afirmada llur obra entre el 1910 i el 1920. Entre aquests, però, com l'assagista Eugeni d'Ors i el poeta Josep Carner, o els comentaristes d'art Josep Aragay i Josep Pijoan, la confrontació entre un extrem i l'altre aparegué sempre en llur treball d'una manera subterrània però persistent, i es féu particularment palesa en els anuncis programàtics del primer dels autors citats, definidor i principal animador, com és ben conegut, del moviment cultural noucentista.

És un fet explicat que tots els noucentistes donaren suport al catalanisme polític regionalista i que en la majoria d'ells el nacionalisme catalanista actua-

1. Eugeni d'ORS, *Diàlegs dels forasters*, «La Veu de Catalunya» (2-XI-1915).

2. Per a la primera posició, *vid.*, per exemple, F. BRUNETIÈRE, *Le cosmopolitisme et la littérature nationale*, «Revue des Deux Mondes» (1-X-1895); per a la segona, F. BRUNETIÈRE i M. BARRÈS, *La querelle des nationalistes et des cosmopolites*, «Le Figaro» (4-VII-1892). Per conèixer ambdues alhora, *vid.* P. DELSEMME, *La querelle du cosmopolitisme en France (1885-1905)*, «Actes du IV Congrès de l'Association International de Littérature Comparée». Fribourg. 1966, vol. I (París 1966), ps. 43-49.

va com el pressupòsit fonamental i corporificador de llur concepció i gestió de l'art i la cultura catalans.³ Allò que, en contraposició, és excendent, doncs, entre els autors del Noucentisme, és el recurs o el discurs cosmopolitzant per l'*universalisme*, com els agradava d'escriure, tant d'Ors com Carner, per oposició al detingut nacionalisme, sempre preliminar i a la vegada terminal. Ara, hi ha una altra nota que ens crida l'atenció en l'afany territorialitzador dels noucentistes, i és que entre aquells pocs que establiren la polaritat de contraris entre nacionalisme i cosmopolitisme —mai, però, per esperit de congruència, com una alternativa d'opcions—, aquest darrer terme, lluny d'ésser alternatiu, es presentà problemàticament unes vegades com a complementari del primer terme —és el cas de Carner i de Pijoan—,⁴ altres com a contradictori —com ara en Aragay—⁵ i en una altra ocasió, la més indicativa, creiem, del complex tarannà noucentista, com a *constitutiu*, primer, i, posteriorment, com a *complementari* i al capdavall *contradictori* d'ell mateix: aquesta fou l'evolució d'Eugeni d'Ors. I atès que l'essència i la vigència del Noucentisme quant a programàtica cultural coincidí principalment amb l'obra del *Glosari* d'aquell, i, és clar, amb el seu curs en el temps i connexions ambientals, és sobre la teoria orsiana del Noucentisme on trobarem la xifra de la polèmica en qüestió, dins, doncs, de la tendència doctrinal de la qual derivarà immediatament la cultura catalana d'avui.

La primera intervenció pública d'Eugeni d'Ors esperonada pel cosmopolitisme fou l'any 1903, amb la seva comunicació al Congrés Universitari Català, titulada *Extensió de les ensenyances especulatives*, en què demanava una Catalunya —per a ell «terra menestraleta»—, ultra amb «personalitat política i social», amb una «personalitat intel·lectual, dins de les tendències generals de l'època moderna».⁶ Un cop iniciada la columna crítico-teòrica del *Glosari*, a partir del 1906 i al diari «La Veu de Catalunya», d'Ors es declararà, mentre va definint el seu «noucentisme», partidari de les «influències estrangeres»⁷ i enemic tant del «xovinisme»⁸ polític com de l'«exclusivisme nacionalista» en cultura.⁹ És més, des d'un bon començament, l'any 1906, declara l'«Universalisme» com a inherent al Noucentisme i justificatiu del «classicisme» que pretén aquest, per tal de distingir-lo del «nacionalisme» i el «romanticisme» implicats en el presumptament periclitat «Modernisme».¹⁰ El Noucentisme, afirmaria el 1909, és l'etapa culminant d'un desvetllament ideològic, amb la qual es donava, després de llargs

3. Vid. la meua tesi doctoral *Els orígens intel·lectuals del Noucentisme* (Facultat de Filosofia, Universitat de Barcelona, setembre de 1982), ps. 222 i ss.

4. Vid. Josep CARNER, *La dignitat literària*, «La Veu de Catalunya» (3-vi-1913), i *Universalitat i cultura*, un text del 1919 reproduït a l'obra del mateix autor *Teoria de l'ham poètic* (Barcelona 1970), on diu: «No hi ha pas opció veritable entre ço que s'anomena cultura nacionalista i una d'universal. Cultura nacionalista és una contradicció en els termes.» I encara, com a lema conclusiu: «La llengua ha d'ésser particular i l'esperit incontentible» (*Ibid.*, ps. 60 i ss.). Vid. Josep PIJOAN, *Obra catalana* (Barcelona 1963), i *La lluita per la cultura* (Barcelona 1968).

5. Vid., per exemple, *La pintura catalana* (Barcelona 1916), i *El nacionalisme de l'art* (Barcelona 1920).

6. Vid. «Congrés Universitari Català» (Barcelona 1905), ps. 116 i 120.

7. Vid. *Obra catalana completa. Glosari 1906-1910* (Barcelona 1950), p. 370.

8. *Ibid.*, p. 950.

9. Vid. *Glosari 1914* (Barcelona 1915), p. 75.

10. *Obra catalana completa, op. cit.*, p. 186.

segles d'esperar, la «solució a Catalunya dels problemes universals».¹¹ La «puresa», per fi, del darrer catalanisme, identificat per d'Ors amb el seu Noucentisme, rau en el fet que s'ocupa *ahora* de la «Pàtria» i de la «Cultura» —«dos interessos immortals», escriu el 1915.¹² *Ahora*, doncs, i no succesivament, com ja havia especificat poc abans en el mateix *Glosari*, quan també afirmava, per tal de fer ben palès el seu volgut cosmopolitisme cultural: «Tota obra, tota temptativa nostra, el mateix les vagues explosions sentimentals que les fundacions millor estructurades, es fa avui obeint un impuls complex de caracterització i d'universalització, de subratllament del propi *ahora* que de conquesta d'una belligerència difícil i gloriosa en el quadre dels grans interessos humans.»¹³

A primer cop d'ull, doncs, l'universalisme és no sols complementari, sinó constitutiu i tot —tal com es llegirà a les primeres definicions del Noucentisme— del nacionalisme pretesament nou emparat per Eugeni d'Ors. Però de seguida veurem, per poc que examinéssim la producció orsiana en tota la seva etapa catalana —és a dir, fins l'any 1920—, que el transnacionalisme, l'obertura a l'anomenada «influència estrangera», es revela simultàniament com a contradictòria del vast i no gens llis ideari noucentista. I és perquè aquest, tal com l'anà garbellant d'Ors, es desenvolupà complexament, en matèria de definició davant el cosmopolitisme, en tres estadis sincrònics, la disparitat i dificultat de conciliació dels quals barrava la possibilitat de mantenir una definició unívoca favorable a aquella actitud intel·lectual. El problema de la definició, pel que fa a la controvèrsia cultural entre nacionalisme i universalisme, es troba, a la teoria noucentista, justament en el segon terme.

Aquests tres estadis concorrents són els que donen la diversitat d'espècie a l'ideari noucentista respecte a la cultura catalana, en primer lloc; de la hispànica, en un segon lloc, i de l'anglo-saxona en darrera instància. Autoinvestit de propòsits civilitzadors, el Noucentisme es deia enemic de la «incivilitat», que suposadament havia envaït aquells tres cercles concèntrics. El seu missatge, sota el dictat d'un pretextat «nou-cents», es volia de «regeneració», nogensmenys, i de «reforma espiritual» —«classicisme», en clau estètico-cultural, i «civilisme» en el registre ètico-polític— de l'estat cultural de coses afaïçonat pel «vuit-cents» i la seva crisi de «final del segle». Els subjectes pacients de l'apologètica noucentista —però «incivilment» rebels a ella— eren, bàsicament, els anomenats «Modernisme», per a Catalunya, el «casticisme», per a Espanya, i el «Romanticisme», per al gran territori euro-americà. Desxifrats, el primer significaria les formes estètiques contràries al «bon gust»; el segon, els valors morals contradictoris amb la «mesura», i el tercer els prototips ideològics contraris a l'«autoritat», per utilitzar les idees-força propiciadores de l'èxit de la campanya orsiana i que retolaven, així, respectivament, els tres grans programes d'afirmació culturalista, catalanista i panllatinista consubstancials al Noucentisme. Per a d'Ors i els seus seguidors, la nova crida cultural, aviat transformada en doctrina, moviment i programa institucional successivament, havia de fer realment els impossibles per conciliar la regeneració amb l'antiliberalisme, la modernitza-

11. *Ibid.*, ps. 1.087-1.089.

12. *L'imperturbable presència*, «La Veu de Catalunya» (9-xii-1915).

13. *El llibre del Sr. Ossorio*, «La Veu de Catalunya» (10-x-1913).

ció amb l'antiindustrialisme i l'universalisme cultural amb l'antianglo-saxonisme. La lluita empedreïda contra el costumisme, la incompetència i el localisme es feia en realitat sota l'auspici d'aquests, amb la inculcació d'uns trets ètnics, tècnics i ideològics exclusius dels catalans. ¿Com harmonitzar, per exemple, l'ordre dels atacs contra el «pairalisme» i el «menestralisme» atribuïts a les generacions catalanes anteriors, amb el discurs condemnatori, en canvi, de la «tècnica» i la «indústria» anglo-saxones, acusades de la mateixa «incivilitat» constitutiva que aquells? O, filant més prim, pel que pertoca a l'objecte d'aquest article, ¿com es podia reclamar «Europa» i alhora denunciar la «barbàrie» ancestral dels països anglo-saxons,¹⁴ antitètica amb la patrimonial dimensió «mediterrània» desitjada per a la cultura catalana? Així, en un retret als modernistes catalans pel fet d'haver escoltat el «cant de sirenes» de l'estranger, escriu d'Ors, en el tocatardà any 1917: «Ara hem après la suprema lliçó del suprem Patró mediterrani. No l'orella tancada amb cera contra la terrible delícia del cant temptador, com els mariners, ingenus i impulsius. Sinó, com Ulisses, l'orella oberta a la bona vista; però el cos lligat contra el mal moviment. Jo mateix, humil remer de la nau, jo mateix, remer i glossador, he lligat amb les meves mans i per secret manament de Catalunya, la corda al cos de Catalunya.»¹⁵

O com deixaria ben clar, un any més tard, i després de fer un elogi dels autors catalans antics, tot escrivint que aquests «...ens redimeixen davant la universalitat», acabant en un «Beneïts siguin!» convençut, dedicat al seu honor.¹⁶ I és que dels tres estadis concèntrics alludits de culturalisme, catalanisme i panllatinisme en l'ideari noucentista, només el primer, d'abast més teòretic que els altres, es mostrà connivent amb la tesi del cosmopolitisme. Els altres, negatius, per definició, respecte a l'«estranger» —contra «Espanya»¹⁷ i els bàrbars nord-europeus, successivament—, impedièn en llur arrel l'adopció ideològica, sense reserves ni exclusivismes, de les influències foranes. Així ho palesaren la manca de diàleg que per primera vegada, en la història moderna d'ambdues cultures respectives, es donà entre els intel·lectuals catalans i castellans, així com que per primera vegada, també, desapareix la decidida influència cultural germànica d'entre els autors catalans més sobresortints del moment. Sols a partir dels anys vint es recupera l'una situació i l'altra, de la mà dels autors de la segona promoció del Noucentisme —Riba, Crexells: els nascuts entre el 1890 i el 1900—, alliberats de les lligadures doctrinals d'aquell, però no del seu residu ideològic.

14. El vocabulari característic del Noucentisme és ampli i alhora reiterat, per això no donem la referència dels mots que citem en la somera descripció de l'ideari que els aplegava. *Vid.*, per a més informació, l'índex terminològic al final de la meua tesi, abans esmentada.

15. El ballet rus, «La Veu de Catalunya» (26-vi-1917).

16. *Bernat Metge*, «La Veu de Catalunya» (18-v-1918). L'escrit més indicatiu i resumidor d'aquesta concepció és, sens dubte, l'antifaula de *La ben plantada*, del 1911, en especial les ps. 78-81 (Barcelona 1980). La manifestació culminant és al discurs *L'alerta de Castelló d'Empúries* (Barcelona 1923).

17. Algunes de les imprecacions orsianes contra Espanya poden trobar-se a *Obra catalana*, *op. cit.*, ps. 268, 617 i 1.069-1.070; a «La Veu de Catalunya» (25- i 30-i-1915, 1-iii-1918, i 1/4-i-1919; i *Glosari 1916* (Barcelona 1918), ps. 53 i 74-79. La constant en tots els atacs és, però, la «indisciplina» atribuïda a «Espanya», i es presenta sovint aquesta com a «caos», «sarau», «motí», «turba», etc.

L'apellació vehement a Europa continguda, mentrestant, en el primer estadi «culturalista» de la teorització noucentista, no sols fou contradita pel tarannà racialista dels altres dos estadis intel·lectuals—, moltes vegades elaborats amb el recurs admiratiu a la idea transnacional—, sinó, doncs, per l'estat de fet de la cultura catalana relativa a aquella. Europa, en realitat, era per als noucentistes una metàfora de metàfores: metàfora de la «Cultura» i de la «Ciència», de l'«Humanisme» i de la «Tradició», etc. Tots els valors impartits pel Noucentisme són adaptables a aquella categoria sincrètica, propulsada, primer, per un determinat ambient hispànic de reforma superstructural de la societat —el *regeneracionismo* de Maeztu¹⁸ i Ortega,¹⁹ però també, entre nosaltres, de Pijoan—,²⁰ i, després, per les esteses reflexions radicalistes entorn de la identitat amenaçada d'Europa, despertades arran de la Primera Guerra Mundial, a partir del mateix 1914. D'Ors participà de l'un i l'altre esperonament, fins al punt de veure en clàssics com Lluïll²¹ o Leibniz²² els precursors de la idea reestructuradora d'Europa, després de la fi de l'Imperi Carolingi. De fet, l'ideari europeïtzant d'Eugeni d'Ors, sostingut a tot al llarg del curs del *Glosari*, és per la segona d'aquelles instigacions que veurà pujar el seu to i abast (l'exemple més fefaent són les *Lletres a Tina* i el «Manifest dels Amics per la Unitat Moral d'Europa»),²³ fins al punt de reconvertir les simbòliques formulacions teòriques noucentistes en una lletra de batalla per una determinada idea ancestralista i unitarista d'Europa —suspecta, amb raó, de germanofília— que acabà inundant i erosionant d'atractiu tot el *Glosari*, ben clarament a partir del 1917. Però aquell «viure» i «aprendre» d'Europa que volia d'Ors²⁴ continuava essent de dubtosa verificació pràctica, i encara, particularment pel que fa al nostre estudi, i tal com insinuàvem abans a propòsit del racialisme catalanista i llatínia, de difícil congruència amb la resta de l'espèc discurs del *Glosari*.

Entre els antecedents catalans de l'obertura cultural cap a Europa i de la idea del cosmopolitisme en general, podem assenyalar alguns autors amb caràcter realment precursor del Noucentisme teòric. Cal cercar-los tant en els corrents literaris d'esquerra com en els de dreta. Així, pel que s'adiu amb els primers, destacarem l'ideari cosmopolita del crític literari Josep Yxart, un anticipat al seu temps en la lluita per la modernització cultural, i, en especial, l'obra fonamentalment ideològica de dos assagistes volgudament «moderns», Jaume Brossa i Gabriel Alomar —dos autors, per cert, silenciats de seguida per Eugeni d'Ors i els seus seguidors. Amb l'animadversió contra el «pairalisme» i sota el lema

18. *Vid.* la defensa de Maeztu —un autor predilecte de d'Ors— feta pels noucentistes a la revista «Cataluña», núm. 180 (1911).

19. *Vid.*, per exemple, el seu article del 1910 *La pedagogía social como programa*, i, ja no diguem, les *Meditaciones del Quijote*, del 1914.

20. *Vid.* *La lluita per la cultura*, *op. cit.*, ps. 71 i 82 (texts del 1905-06).

21. *Vid.* *Glosari 1916*, *op. cit.*, p. 149.

22. *Ibid.*, p. 161.

23. *Vid.* ambdós texts, a *Glosari 1914*, *op. cit.*

24. *Vid.*, per exemple, *Obra catalana*, *op. cit.*, p. 1.549, i *Europa*, «La Veu de Catalunya» (9-III-1911). Es pot llegir també la curiosa contraposició «Europa»/«Atlàntida» —aquesta darrera equivalent a Espanya, Àfrica i Amèrica—, a *Glosari 1916*, *op. cit.*, ps. 43 i 53.

de l'«universalisme»,²⁵ Jaume Brossa volgué corregir per una banda l'ambigüitat del ja històric «Modernisme», del qual es reconeix partícip en els seus orígens, i per una altra banda la «frivolitat trascendental» —afirmava— continguda en el nou *Glosari*. Sobre el convenciment que tant «lo espanyol actual» com l'«espiritualitat regional» catalana coincidien en «lo mesquí» de llur posició, arribà a escriure, des de París, a favor de la seva inicial consigna i soscant l'arrogància orsiana: «Bé que batejat per mi, l'universalisme, la cosa, ja existia en 1892, durant el darrer període de "L'Avenç", abans que el moviment d'idees de Catalunya fos escamotejat pel vigatanisme català. En Perès, l'Apelles Mestres, en Massó, en Cortada, en Fabra, en Casellas, en Soler i Miquel, en Maragall (el de les *Elegies romanes* de Goethe), en Rusiñol, jo, tots érem universalistes.»²⁶

Gabriel Alomar, al seu torn, proclamava simultàniament la necessitat d'«impulsar a l'univers la llei nostra», però tant per assolir —intelligentment, en aquella hora— un «nacionalisme universal» com un «universalisme nacional» que permetés superar l'antic «regionalisme» i el recent «nacionalisme», així com, respectivament, l'«art pagès» i l'«art ciutadà». El lema alomarià era el «cosmopolitisme», la via proposada per fer a Catalunya un «art universal».²⁷ Però dins d'aquest transnacionalisme d'esquerres cal no oblidar el paper exercit per un altre «modernista», el pintor Joaquim Torres García, de seguida adaptat, però, al Noucentisme, el qual aquell mateix any 1907, avançant-se en l'equilibri entre nacionalisme i universalisme predicat per d'Ors, escrivia, en un article programàtic, que no era bo per a l'artista imitar tot allò català, el «local», «...sinó quelcom d'aqueixa terra que és per a tota la terra».²⁸ Aquest era, per a Torres, el germen de la tasca d'«universalitzar tot el català», com hauria de proposar uns anys més endavant.²⁹ Des del cantó ideològic de la dreta, en canvi, cal fer esment dels noms de Torras i Bages, Maragall i Prat de la Riba per la seva influència igualment procosmopolita —bé que aquesta vegada amb més reserves sobre la seva amplària i autenticitat— sobre els joves noucentistes, que, amb tot, haurien de declarar-se a la fi molt més propers de les concepcions ideològiques d'aquests que de les dels «modernistes». Així, i tot celebrant «l'entusiasme universal del jovent» —es referia probablement al noucentista—, el bisbe Josep Torras i Bages exultava el «cosmopolitisme» com «la més noble tendència moderna».³⁰ Pel que fa a Joan Maragall, i tal com s'expressa en el text ja citat de Jaume Brossa, l'universalisme cultural és en l'autor dels *Elogis* prou fefaent i emblemàtic de l'actitud oberturista generalitzada en el canvi de segle català. És ben segur que el cosmopolitisme maragallià es donà per contagi a propòsit de la lectura i subsegüents traduccions de l'obra de Goethe, l'encunyador

25. Vid. *L'esperit universalista*, article del 1907, dins *Regeneracionisme i Modernisme* (Barcelona 1969).

26. *Ibid.*, ps. 56-57.

27. Vid. *Sobre el nacionalisme artístic*, text del 1907, a *El futurisme i altres assaigs* (Barcelona 1970), ps. 74-80.

28. Vid. *La nostra ordenació i el nostre camí*, «Empori», 4: 188 (1907).

29. Vid. *El ideal artístic*, «Cataluña», 170-171: 20 (1911), i *Notes sobre Art*, «La Veü de Catalunya» (2-x-1913).

30. Vid. *Obres completes*, IX (Barcelona 1925), ps. 435-438.

del concepte de «ciudadà del món» (*Weltbürger*). Així ho creu també Jaume Tur en la seva tesi doctoral,³¹ però es tracta d'un fet al qual el mateix Maragall alludeix a voltes, i el referma en el seu epistolari.³² Ara, on l'antecedent universalista del Noucentisme esdevé més precursor d'aquest és en l'obra escrita de Prat de la Riba. El compendi de *La nacionalitat catalana*, publicat el mateix any que s'estrenava el *Glosari* orsià, conté, dins del seu receptari doctrinal de l'«imperialisme», algunes de les proposicions literals³³ del coetani Noucentisme entorn de l'universalisme cultural, considerat ara, i a diferència, quasi a l'inrevés, de tots els autors abans esmentats, com un mitjà estratègic i tècnic al servei d'una finalitat superior: l'estatalització catalana.³⁴ La institució, al cap i a la fi, dels pensionats d'estudis per aprendre de l'estranger, iniciats en el ja simptomàtic any 1906, obeí una idea ben distinta de la del transnacionalisme propugnat, una dècada abans, per pur interès participatiu —per exemple, amb les traduccions literàries de L'Avenc.

És cert que, com a reacció a l'autarquisme ideològic de la cultura de la Restauració, aquell vast moviment modernitzador que comprèn el «Modernisme» —o «modernismes»— i el Noucentisme, féu coexistir per primera vegada el zel nacionalista, predominant, amb l'interès complementari per la cultura estrangera. Amb tot, però, les diferències entre una fase i l'altra d'aquell moviment, i més pel que fa a la concepció cosmopolita, són prou significatives. Per als modernistes, el pressupòsit del qual es parteix és el catalanisme, però l'objectiu és l'universalisme. El «Modernisme» és, doncs, receptiu i importador; persegueix el «modern», és a dir, la nacionalització de l'universal, i per això valora sobretot el paper de l'individu i l'originalitat. Per als noucentistes, en canvi, i més que res perquè existeixen unes altres condicions històriques, el pressupòsit fonamental és l'universalisme d'actitud, mentre que el sostre pretès és ara el nacionalisme o, millor, l'estatalització catalana. El Noucentisme és projectiu, exportador; persegueix el «clàssic», és a dir, la universalització del nacional, i prefereix sobre els altres aquells valors que encarnen el col·lectiu, per un costat, i la «perfecció», la competitivitat tècnica, per un altre. Amb aquest nou estadi cultural del catalanisme polític i de la teoria nacional que representa el Noucentisme, la norma es valora més, doncs, que l'ideal. El seu objectiu últim era —com resumia Eugeni d'Ors, en coincidència amb Prat de la Riba— l'«afirmació internacional de Catalunya». Si el camí modernista consistí a anar de l'estranger al vernacle, el trajecte noucentista consistia a anar del vernacle al forà: malgrat, però precisament per això, que el modernista predicava el local a través de l'universal, i que el noucentista deduïa l'universal (la cultura) a partir del local (Catalunya). Tot seguí una lògica: si la tasca aparent dels modernistes fou absorbent, «estrangerista», la labor noucentista aparegué com a segregativa, «autoc-tonista». En correspondència, l'eina respectiva havia d'ésser la literatura, el «sug-

31. Jaume Tur, *Maragall i Goethe* (Barcelona 1974), ps. 232-235.

32. *Vid.*, per exemple, les cartes a Joaquim Freixas (15-x-1898) i a Pere Coromines (12-vii-1907), recollides a *Obres completes* (Barcelona 1960), vol. i.

33. *Vid.* *La nacionalitat catalana* (Barcelona 1978), ps. 102 i 112.

34. *Vid.*, per exemple, l'antologia *Prat de la Riba, propulsor de la llengua i la cultura*, sobre articles d'aquest autor (Barcelona 1974), ps. 111-112 i 120, texts corresponents als anys 1910-1911.

geriment», per als primers, i l'educació, la «productivitat», per als darrers —sota el govern, doncs, de la poesia i de l'assaig, respectivament.

Deixant de banda la teoria, els fets esdevinguts amb el Noucentisme parlen per ells mateixos a favor de l'autoctonisme triomfant —gràcies, en bona part, al suport econòmic i polític ofert per la burgesia regionalista. Així, i no tant *ex novo* com per acumulació d'obres precedents, els noucentistes aconseguiren: 1) Les primeres institucions autònomes d'ensenyament superior i d'expressió intel·lectual; 2) una primera avantguarda artística i literària de residència i orientació catalanes; i 3) l'assoliment, en les esmentades àrees, d'una qualitat d'execució per primera vegada competitiva amb la producció estrangera. A més a més, i allò que és el més expressiu de tot, derivà de tot això l'existència d'una primera generació —la de Riba i Crexells— íntegrament formada en el complex educatiu autòcton català. Amb tot, l'èxit tenia un revers negatiu...

La gran diferència entre modernistes i noucentistes descansa sobre la noció d'estat, en un sentit lat i més aviat cultural, que d'Ors i els noucentistes arribaren a detenir, encara que no per res més que per la maduració d'un estatisme preexistent: el de Prat de la Riba. La vocació universalista d'Eugeni d'Ors s'havia de reduir, doncs, per tot plegat, a ésser un graó estratègic més —i no el seu substrat— de l'aspiració estatalista pratiana, amb la qual l'autor del *Glosari* és sabut que combregava. No fou sinó l'èxit d'aquesta ambició allò que augmentà la importància atribuïda a l'ideal universalista, xifrat pels noucentistes en categories com «humanisme», «cultura» o, emblemàticament, «Europa» —metàfora de metàfores. D'aquesta manera, els noucentistes produïren un universalisme més adient al «nacionalisme ètic» pratia, necessitat de grans categories abstractes, que aquell altre nacionalisme igualment «ètic» que els regeneracionistes de l'Espanya d'entre segles feren acompanyar d'un cert cosmopolitisme estètic. Ens trobem, mirant els noucentistes, amb un universalisme no reeixit, a l'inrevés del seu nacionalisme; amb un cosmopolitisme, per tant, més de formulació que de reflex: vol incorporar Europa sense estar disposat a absorbir-la abans. Diu sí a l'Europa de la «ciència» i de l'«esperit»; però autocràtic, antiindustrialista i tradicionalista com era, fa un *no* a l'Europa dels parlaments, de la tècnica i de l'avantguarda cultural. I és que el nacionalisme català s'havia quedat també entre alguna gent de cultura a mig camí. Era *incorporador*, després d'haver estat llargament exclusivista, però no havia arribat encara a ésser feliçment *assimilatiu*: espiritualment, agrega, però no integra. Això és, molt abans de la «defenestració» de d'Ors o de la fugida de Carner, el que féu fracassar tan aviat la vigència de la teoria cultural noucentista —crec que a partir del 1914. Aquesta manca d'assimilació de l'exterior seria, per tant, una de les causes principals per la qual els noucentistes i els seus hereus es dividiren radicalment entre avantguardistes (Torres-García, Gargallo) i *pompiers* (Sunyer, Clarà), entre científicistes (Riba, Nicolau d'Olwer) i diletants (Farran i Mayoral, Estelrich), demòcrates (Crexells, Capdevila) i reaccionaris (Bofill i Mates, Valls i Taberner), etc.

La fallida de l'ideal universalista en el Noucentisme no fou, doncs, la causa, sinó l'efecte del seu exclusivisme polític-ideològic subsistent. Aquell exclusivisme que, ultra al silenciament injust dels «modernistes», menà el Noucentisme al divorci de la literatura i el públic, de l'educació i les classes populars, de la teoria i la societat, tot i que mai no insistí prou en la «cultura nacional»...